

Inni czy tacy jak my? Wizerunek osób z niepełnosprawnościami w przekazach medialnych dla dzieci i młodzieży oraz jego znaczenie dla edukacji
Others or Like us? The Image of People with Disabilities in Media for Children and Young People and Their Importance for Education

ABSTRACT

RESEARCH OBJECTIVE: The aim of the article is to show the degree of saturation with disability-related content and the ways of its presentation in series, television programs and films most often watched by children and adolescents.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The main research problem is to determine how often the target of disability is undertaken and how it is presented in the analysed media messages. The method used in research was the content analysis.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The analysis of the representation of disability in mass media includes a reference to the concept of disability, description of the importance of mass media in the perception of people with disabilities and research results.

RESEARCH RESULTS: The issue of disability appeared sporadically in the analysed television broadcasts. The dominant ways of presenting disability are as follows: a source of suffering, dependency and dependence or an obstacle overcome by above-average individuals.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS AND RECOMMENDATIONS: Stereotypical media discourse about people with disabilities may be an objective reason for their marginalization. There is a need for appropriate educational impact in order to build a positive perception of this category of people, which may include the presentation of relevant content and media literacy in this area.

→ **KEYWORDS:** **DISABILITY, IMAGE, MASS MEDIA, CONTENT ANALYSIS, CHILDREN AND YOUTH**

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest ukazanie stopnia nasycenia treściami związanymi z niepełnosprawnością oraz sposobów jej prezentacji w serialach, programach telewizyjnych i filmach najczęściej oglądanych przez dzieci i młodzież.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Głównym problemem badawczym jest określenie, jak często podejmowana i jak prezentowana jest tematyka niepełnosprawności w analizowanych przekazach medialnych. Zastosowaną metodą była analiza zawartości treści.

PROCES WYWODU: Analiza tematyki niepełnosprawności w przekazach medialnych obejmuje odniesienie się do pojęcia niepełnosprawności, wskazanie znaczenia mass mediów w postrzeganiu osób z niepełnosprawnością oraz wyniki badań.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Tematyka niepełnosprawności pojawiała się w analizowanych przekazach sporadycznie. Dominującymi sposobami prezentacji niepełnosprawności jest przedstawienie jej jako źródła cierpień, niesamodzielności i zależności lub przeszkody pokonywanej przez ponadprzeciętne jednostki.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Stereotypowy dyskurs medialny dotyczący osób z niepełnosprawnością może być obiektywną przyczyną ich marginalizacji. Istnieje potrzeba odpowiedniego oddziaływania edukacyjnego w celu budowania pozytywnego postrzegania tej kategorii osób, które może obejmować prezentację odpowiednich treści oraz edukację medialną w tym zakresie.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ, WIZERUNEK, MASS MEDIA, ANALIZA ZAWARTOŚCI, DZIECI I MŁODZIEŻ

Wstęp

W Polsce liczba osób z niepełnosprawnościami stanowi około 13% ludności kraju (GUS, 2021). Postawy społeczne wobec osób z niepełnosprawnością są bardzo różnorodne i złożone. Powodzenie działań związanych z ideą integracji społecznej w dużej mierze zależy od postaw społeczeństwa wobec niepełnosprawności (Kanał, 2021). Istotnym elementem w kształtowaniu opinii i postaw społecznych są media, które z racji swojego oddziaływania mogą być sprzymierzeńcami działań włączających oraz mają pierwszoplanowe znaczenie w tworzeniu wizerunku osób z niepełnosprawnościami (Podgórska-Jachnik, 2013). Rola, jaką odgrywa telewizja w tym zakresie, jest bardzo duża w związku z możliwością dotarcia do liczego grona widzów oraz stosowaniem zwykle prostego, zrozumiałego dla większości odbiorców języka. Dzięki obecności tematyki niepełnosprawności w przekazie telewizyjnym oraz jej odpowiedniej prezentacji może ona zostać „oswojona” (Rogowska, 2020). Same osoby z niepełnosprawnością wskazują na istotną rolę mediów i konieczność propagowania pozytywnych postaw u odbiorców względem osób z niepełnosprawnościami (Ołędzki, 2017).

Celem artykułu jest ukazanie wyników badań¹ dotyczących stopnia nasycenia treściami związanymi z niepełnosprawnością w serialach, programach telewizyjnych i filmach najczęściej oglądanych przez dzieci i młodzież. Podejmowanie tych treści w przekazie telewizyjnym jest bardzo istotne, gdyż nieobecność takich postaci może oznaczać, że osoby z niepełnosprawnością są mniej interesujące i mają mniejszą wartość niż inni członkowie społeczeństwa (Beckett i in., 2010). W badaniu i artykule skoncentrowano się także na określeniu, w jaki sposób prezentowana jest tematyka niepełnosprawności oraz jakie może to mieć konsekwencje dla jej postrzegania przez odbiorców tych przekazów.

Wielowymiarowe ujęcie niepełnosprawności

Niepełnosprawność to zjawisko wielowymiarowe, dotyczące różnych sfer życia. Dotychczasowa teoretyczna debata na ten temat była w dużej mierze zdeterminowana przez dwie przeciwstawne koncepcje: medyczną i społeczną. W modelu medycznym niepełnosprawność traktowana jest jako stan biologiczny, który wymaga odpowiedniego leczenia i jest porównywana z chorobą (Twardowski, 2018). Niepełnosprawność jest więc tu cechą jednostki, której społeczeństwo oferuje możliwość adaptacji do warunków funkcjonowania w różnych sferach życia dzięki pokonywaniu własnych ograniczeń (np. poprzez leczenie itp.) oraz pomoc w zaspokajaniu potrzeb (Gąciarz, 2014). Do wad tego ujęcia należy jednak „patologizacja” niepełnosprawności, która jest tu rozumiana jako dysfunkcja wymagająca „naprawy” przez specjalistów. Powoduje to ograniczenie poznania doświadczeń osób z niepełnosprawnością, równocześnie zwalniając pełnosprawną większość z obowiązku zapewnienia im dostępu do szeroko rozumianych dóbr społecznych (Twardowski, 2018).

Alternatywnym sposobem postrzegania tego zjawiska jest społeczny model niepełnosprawności, który powstał w latach 60. XX w. (Twardowski, 2018). Niepełnosprawność jest tu ujmowana jako konstrukt, który należy rozpatrywać w odniesieniu do kontekstu społecznego (Karaś, 2012). Niepełnosprawność jest więc cechą względną, wynikającą z charakteru interakcji pomiędzy daną jednostką a społeczeństwem. Jest właściwością sposobu zorganizowania społeczeństwa, które nie stwarza osobom z ograniczeniami fizycznymi lub psychicznymi warunków zapewniających możliwość uczestnictwa w różnego rodzaju aktywnościach społecznych (Gąciarz, 2014). Zwiększenie partycypacji osób z niepełnosprawnością w życiu publicznym dokonuje się więc nie tyle poprzez rehabilitację ciała, a za sprawą zmiany wzorców funkcjonowania społeczeństwa (Bieganowska, 2005). Wadami modelu społecznego są jednak: pominięcie psychosomatycznych

¹ Badania zostały przeprowadzone w ramach projektu pn. „Niepełnowidzialni – reprezentacje niepełnosprawności w filmach, serialach i programach TV dla dzieci i młodzieży”. Projekt został zrealizowany przez Uniwersytet Rzeszowski przy współfinansowaniu ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych w ramach konkursu „Reprezentacje niepełnosprawności w kulturze i edukacji”.

aspektów niepełnosprawności oraz jednoznaczne przypisywanie społeczeństwu postaw dyskryminacyjnych (Twardowski, 2018; Wołowicz, 2021). Chociaż fizyczne różnice stają się znaczące poprzez interakcje społeczne, warunki instytucjonalne i stereotypy, to istnieje nieodłączny cielesny wymiar niepełnosprawności, którego nie można zdekonstruować (Staples, 2011).

Współcześnie w definiowaniu niepełnosprawności zwraca się uwagę na potrzebę korzystania z bardziej rozwiniętego podejścia określanego modelem biopsychospołecznym, które stara się uwzględnić zarówno biologiczno-medyczny kontekst niepełnosprawności, jak i jej społeczno-kulturowe konstruowanie (Wołowicz, 2021).

Mass media i ich znaczenie w postrzeganiu niepełnosprawności

Rola mediów masowych w życiu społecznym jest bardzo duża. Służą one m.in. informowaniu, edukowaniu i rozrywce (Majer i Nawrocka, 2017). We współczesnym społeczeństwie to właśnie media masowe pomagają jednostce określić, czym jest rzeczywistość oraz w jaki sposób należy w niej działać. Odgrywają one ważną rolę w procesie socjalizacji. Wynika ona nie tylko z samego faktu dostarczania informacji, ale także z promowania pewnych wzorców zachowań (Pulak i Wieczorek-Tomaszewska, 2016). Mass media, obok rodziny, grup odniesienia, szkoły i nauczycieli, są główną agendą socjalizacyjną młodego pokolenia (Plichta, 2017). Wielu odbiorców mediów, w tym zwłaszcza najmłodszy, buduje swoje wyobrażenie o otaczającym ich świecie, opierając się na tym, czego dowiaduje się ze środków masowego przekazu (Dobrołowicz, 2014).

Media odgrywają także ważną rolę, jeśli chodzi o definiowanie i wyjaśnianie spraw obywatelskich. Są ważnymi podmiotami publicznego procesu konstruowania, kontestowania lub utrzymywania dyskursu na temat spójności społecznej, integracji, tolerancji. Dla wielu osób media są źródłem poznania rzeczywistości, zwłaszcza gdy brakuje im bezpośredniego doświadczenia problemu prezentowanego na ekranie. Dzięki swojej zdolności do selekcji i organizowania informacji media odgrywają również kluczową rolę w procesie ustalania, jakie kwestie będą uważane za ważne (Fursich, 2010). Prezentowane w nich treści dostarczają widzowi tzw. doświadczeń zastępczych, polegających na tym, że odbiorca przejmuje doświadczenia innych osób bez swojego osobistego udziału w danym wydarzeniu, na którym owo doświadczenie bazuje (Kubicka, 2007).

Niektóre badania wskazują, że dzieci pełnosprawne nie rozumieją złożoności niepełnosprawności i pomimo braku interakcji z osobami z niepełnosprawnością mogą mieć wobec nich negatywne nastawienie. Może ono być formowane przez wizerunek niepełnosprawności wykreowany przez m.in. postawy rodzicielskie, media, literaturę dziecięcą, interakcję rówieśniczą (Hodkinson, 2012). Obrazy medialne są tak wszechobecne, że mają potencjał, by stać się głównym nurtem postrzegania osób z niepełnosprawnością przez społeczeństwo. Należy jednak zaznaczyć, że media występują w roli wybiórczego reproduktora rzeczywistości społecznej i nierzadko przedstawiają jej skrzywiony obraz (McQuail, 2007).

Metody i narzędzia badawcze

W celu określenia stopnia nasycenia treściami związanymi z niepełnosprawnością oraz sposobów jej prezentacji w wybranych przekazach medialnych zostały zastosowane różne metody wpisujące się w szeroko rozumianą analizę zawartości, która jest jedną z klasycznych metod badania treści każdej formy zarejestrowanej komunikacji i pozostaje najbardziej efektywną metodą badawczą analizy przekazów (Flick, 2010). Ma ona na celu ujęcie rzeczywistości społecznej dzięki analizie cech treści przekazu oraz kontekstów, w których ona występuje (Michalczyk, 2009). Jak wskazuje Małgorzata Lisowska-Magdziarz (2004), analiza zawartości w dużym stopniu opiera się na liczeniu poszczególnych elementów i/lub pomiarze nasilenia określonych cech w badanych przekazach. Warto zaznaczyć, że sama „ilościowość” opisu może okazać się w niektórych kwestiach nie tylko niewystarczająca, ale i zawodna (Silverman, 2008). Dlatego zdecydowano się także na zastosowanie analizy jakościowej, w ramach której stworzono opis różnych sposobów prezentacji niepełnosprawności pojawiających się w analizowanych materiałach. Natura przekazu telewizyjnego jest wielomodalna, gdyż kojarzy obraz, tekst, dźwięki. Analizowane materiały starano się badać wielopłaszczyznowo pod względem prezentowanego tekstu, dźwięków, wykorzystywanych bodźców (Lisowska-Magdziarz, 2018). Ze względu na rozległy materiał badawczy poddany analizie poszukiwano w nim pewnych powtarzających się, względnie stałych konfiguracji elementów, dyskursów, konstrukcji opisujących tematykę niepełnosprawności (Lisowska-Magdziarz, 2004).

Wybór materiałów do analizy powstał poprzez skrzyżowanie trzech form przekazu (filmy, seriale oraz programy telewizyjne) z trzema kategoriami odbiorców (dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, uczniowie klas 4-8 szkół podstawowych oraz uczniowie szkół ponadpodstawowych). Przeanalizowano łącznie 9 seriali telewizyjnych (m.in. *Szkoła, 19+*, *Masza i Niedźwiedź*, *Mój rycerz i ja*) oraz 11 programów telewizyjnych (m.in. *Twoja twarz brzmi znajomo*, *Ninja Warrior Polska*, *Nasz nowy dom*, *Czytanie przed spaniem*) emitowanych w okresie 01.09-30.11.2020. Dodatkowo poddano analizie 20 filmów (m.in.: *Gru, Dru i minionki*; *Merida Waleczna*, *Niesamowity Spider-Man 2*, *Jurassic World*). Przeanalizowano 890 odcinków wyselekcjonowanych seriali, programów TV i filmów, których łączny czas trwania wyniósł ponad 445 godzin. Dobór seriali, programów telewizyjnych oraz filmów odbył się na podstawie danych uzyskanych od Nielsen Audience Measurement Poland dotyczących najczęściej oglądanych materiałów telewizyjnych w poszczególnych kategoriach wiekowych.

Wyniki analizy

W celu określenia stopnia nasycenia treściami dotyczącymi niepełnosprawności analizowanych przekazów medialnych zastosowano różne sposoby obliczeń. Treści związane z niepełnosprawnością były ukazane lub poruszane w 14% wszystkich analizowanych odcinkach seriali, filmów i programów TV. W sytuacji jednak, kiedy pod uwagę wzięto

tylko te odcinki, w których prezentacja niepełnosprawności trwała nie mniej niż 1 minutę, tematyka ta występowała już tylko w 8% wszystkich analizowanych odcinków. Zestawiając ze sobą łączną liczbę minut zawierających treści związane z niepełnosprawnością z całkowitym czasem trwania analizowanych przekazów, stopień nasycenia wyniósł niewiele ponad 1%. Tematyka niepełnosprawności pojawiała się więc w analizowanych przekazach sporadycznie, stanowiąc na ogół marginalną rolę w ich fabule, treści i czasie.

Niezależnie od sposobu obliczeń stopnia nasycenia treści tematyką niepełnosprawności można zauważyć, że były one najczęściej prezentowane w sposób mieszany (werbalny i wizualny) lub tylko werbalny. Co istotne, treści te pojawiały się najczęściej w przekazach oglądanych przez najstarszą kategorię wiekową ujętą w badaniu, a najrzadziej w oglądanych przez najmłodszą.

Do najczęściej powtarzającego się sposobu prezentacji niepełnosprawności można zaliczyć ten odnoszący ją do źródła cierpień, niesamodzielności i zależności, skupiający się przede wszystkim na jej medycznym aspekcie. Opiera się on na podkreślaniu dysfunkcji organizmu, ograniczeń jednostki (głównie fizycznych), barier, z jakimi musi się zmierzyć (np. architektonicznych, technologicznych) oraz negatywnych konsekwencji (np. ekonomicznych). Osoby z niepełnosprawnościami są prezentowane jako zależne od wsparcia instytucji (ze względu na np. wysokie koszty leczenia, niską rentę, niemożność znalezienia zatrudnienia) lub od innych członków rodziny (konieczność pomocy w podstawowych czynnościach życiowych). Niepełnosprawność ukazywana jest także jako „obciążenie” dla innych, którzy muszą dokonywać wielu wyrzeczeń (czasowych, finansowych, zawodowych ze względu na konieczność zapewnienia opieki) oraz tragedii życiowej wyjaśniająca trudną sytuację finansową rodziny. Taki sposób przedstawienia niepełnosprawności dominował np. w programie *Nasz nowy dom, Wydarzenia*. Prezentacja osób z niepełnosprawnościami skupia się w tym przypadku często na wymienianiu dysfunkcji. Towarzyszą jej odpowiednie zbliżenia kamery na części ciała posiadające ową dysfunkcję lub przedstawianie osoby, która zmagają się z wykonaniem codziennej czynności. Dodatkowym elementem prezentacji jest wzruszająca, smutna muzyka i zbliżenie na twarz osoby z niepełnosprawnością lub kogoś z jej najbliższych, w której wyrażone jest cierpienie i/lub smutek. Co istotne w wielu przypadkach osoby z niepełnosprawnością nie były przedstawiane wizualnie, lecz jedynie się o nich mówiło jako o potrzebujących wsparcia, biednych, zależnych. Inne badania różnych treści medialnych (np. prasy, filmów itp.) wskazują na częstą prezentację osób z niepełnosprawnościami jako „ofiar” (np. Otto, 2012; Struck-Peregończyk i Leonowicz-Bukała, 2018). Taki wizerunek osób z niepełnosprawnościami może przyczyniać się do wzmacniania stereotypu łączącego niepełnosprawność niemal wyłącznie z cierpieniem, zależnością i wyrzeczeniami, traktowaniem osób jako „innych”, „nie takich jak my”, w stosunku do których możemy czuć jedynie współczucie. Może on jednak także przynieść pozytywne elementy w postaci zwrócenia uwagi na problemy osób z niepełnosprawnościami i przyczynić się do działań mających służyć poprawie ich sytuacji.

Odmiennym typem prezentacji niepełnosprawności pojawiającej się w analizowanych przekazach medialnych jest ukazanie wyjątkowych osób z niepełnosprawnością,

pokonujących swoje ograniczenia i konkurujących z innymi pełnosprawnymi osobami. Są to pewnego rodzaju „superbohaterowie”, „superkalecy” (Barnes, 1997; Mironiuk, 2020), którzy pokonując swoją niepełnosprawność, stają się osobami ponadprzeciętnymi. W kreacjach tych osób podkreślana jest ich wyjątkowość, upór, determinacja, fakt, że nie poddały się mimo przeciwności losu (którą jest tu niepełnosprawność). Takie reprezentacje niepełnosprawności były obserwowane m.in. w programach: *Ninja Warrior Polska* (w programie uczestnikami były także osoby z niepełnosprawnością), *Wydarzenia* (np. relacje amp futbolu). W kreacji tych bohaterów ich niepełnosprawność jest mocno podkreślana, uwypuklana. Pojawiają się zbliżenia kamery na niepełnosprawne kończyny, protezy, objęte chorobą części ciała. Stanowią one pewnego rodzaju element sensacji i odwołują się także do ludzkich impulsów ciekawości i „podglądactwa” (Backstrom, 2012). Tego typu wizerunek może być traktowany jako pozytywna kreacja, gdyż osoby z niepełnosprawnościami ukazywane są jako godne podziwu, aktywne i te, które mogą podołać wielu wyzwaniom. Jednak taki sposób ukazywania niepełnosprawności jest nieco iluzoryczny, ponieważ promuje ideał, który jest poza zasięgiem większości osób z niepełnosprawnością. Może on przyczyniać się więc do dalszej marginalizacji oraz przypisywania znacznej wartości sprawności fizycznej, postrzegania niepełnosprawności jako bariery, którą tylko nielicznym udaje się pokonać (Oliver i Barnes, 2012; Thomas, 2021). Dodatkowo ukazywanie osób z niepełnosprawnością jako „superbohaterów”, osób o szczególnych uzdolnieniach, pokonujących swoje „cielesne” ograniczenia może prowadzić do przeświadczenia, że muszą one być ponadprzeciętne, by zyskać społeczną akceptację (Purdue i Howe, 2012).

Innym typem prezentacji niepełnosprawności, który pojawiał się nieco rzadziej, lecz był także zauważalny (zwłaszcza w analizowanych filmach science fiction, fantasy i przygodowych) jest ten przedstawiający niepełnosprawność jako atrybut złoczyńców/negatywnych bohaterów. Jako oznaka inności niepełnosprawność jest ideologicznie nacechowanym kontrapunktem normalności. Jest uprzedmiotowiana i ukazywana jako „potworność” (Wohlmann i Rana, 2019). Jako złoczyńcy przedstawiane są osoby z zaburzeniami psychicznymi, posiadające dysfunkcję narządów ruchu, mutacje/choroby. Uwypuklona dysfunkcja bohatera (np. wzroku w *Jumanji*) oraz mutacja ciała na skutek choroby (np. *Niesamowity Spider-Man 2*) przedstawiane są jako coś ohydneho, na co lepiej nie patrzeć. Wizerunek ten ma wzbudzać w odbiorcy poczucie dyskomfortu, odrazy, przerażenia. Opiera się on na łączeniu „inności” z czymś odpychającym i pozbawionym moralności (Barnes, 1997; Heumann i in., 2019). Niepełnosprawność bardzo często powstaje na skutek „kłątwy rodzinnej” (np. *Niesamowity Spider Man 2*) lub przestępczego zachowania (np. *Jumanji*). Natomiast osoby z zaburzeniami psychicznymi przedstawiane są jako nieprzewidywalne, nieobliczalne i zdolne do najstraszniejszych czynów (np. morderstwa w programie *Gliniarze*). Taki sposób prezentowania niepełnosprawności w przekazach chętnie oglądanych przez dzieci i młodzież może przyczyniać się do potęgowania już istniejącego stereotypu niepełnosprawności jako czegoś mrocznego, niebezpiecznego, zawinonego, czegoś, czego należy unikać. Takie treści medialne nie będą zachęcały młodych odbiorców do działań inkluzyjnych i kontaktu z osobami z niepełnosprawnościami.

Zauważalne jest także przedstawianie niepełnosprawności jako czegoś karykaturalnego, komicznego. Taki sposób traktowania niepełnosprawności nie jest niczym nowym. Ma on swoje korzenie w dawnych tzw. pokazach dziwaków (ang. *freak shows*), w których osoby z niepełnosprawnościami były wystawiane na widok publiczny, by wzbudzić ciekawość w widzach i dostarczyć im rozrywki (Ellis i in., 2014). Karykaturalny sposób przedstawiania niepełnosprawności dostrzeżono m.in. w analizowanych filmach typu fantasy (np. *Harry Potter i insygnia śmierci*), filmach animowanych (np. *Gru, Dru i minionki; Shrek Forever*), programach telewizyjnych (np. *Twoja twarz brzmi znajomo*). W kreacji bohatera filmu fantasy podkreślana jest jego niepełnosprawność poprzez np. noszenie przepaski ze sztucznym okiem i zwracaniem się do niego nie po imieniu, a nadając mu przezwisko – „Szaloonooki”. Bohaterzy z niepełnosprawnością przedstawiani są także jako postacie komiczne, których wypowiedzi (podkoloryzowane dodatkowo przez np. seplenie) lub zachowania (np. problemy z wykonaniem codziennych czynności ze względu na znaczną otyłość) wzbudzają śmiech, gdyż są infantylne i niemądre. Dodatkowo na określenie postaci używane są słowa: „stuknięty”; „jednooki psychol, z którego wszyscy się śmiali” (*Gru, Dru i minionki*) oraz „spasiony”, „zrobił sobie zapasy” (*Shrek Forever*). Niepełnosprawność jest tu przedmiotem drwin i elementem rozrywki, czymś ciekawym, innym, śmiesznym. Ukazywanie niepełnosprawności w sposób karykaturalny, komiczny przyczynia się do pogłębiania stereotypów oraz dyskryminacji osób z niepełnosprawnościami, których przedstawia się jako „innych”, „dziwaków”, z których można się śmiać.

Należy zaznaczyć, że w analizowanych programach, serialach i filmach najchętniej oglądanych przez dzieci i młodzież osoby z niepełnosprawnością nie były ukazywane jako „zwykli”, pełnoprawni członkowie społeczeństwa, którzy podejmują takie same role społeczne (zawodowe, rodzinne, rówieśnicze) jak osoby sprawne.

Wnioski

Analiza zawartości seriali, programów telewizyjnych oraz filmów oglądanych przez dzieci i młodzież w badanym czasie wykazała, że tematyka niepełnosprawności jest w nich podejmowana rzadko i stanowi marginalną rolę w ich fabule i treści. Jeśli już tematyka niepełnosprawności jest podejmowana, to skupia się na medycznym jej aspekcie. Najczęściej sposób, w jaki osoby z niepełnosprawnościami są przedstawiane, jest bardzo stereotypowy. Taki deprecjonujący dyskurs medialny może być obiektywną przyczyną marginalizacji osób z niepełnosprawnością oraz uruchamiać mechanizmy samowykluczenia. Co prawda powstaje coraz więcej bajek, programów, filmów dotyczących niepełnosprawności zgodnie z założeniami inkluzji i oczekiwaniami środowiska osób z niepełnosprawnościami (Podgórska-Jachnik, 2013), jednak w związku z dominującym wciąż stereotypowym wizerunkiem osób z niepełnosprawnościami w przestrzeni medialnej istnieje potrzeba odpowiedniego oddziaływania edukacyjnego. Nauczyciele mogą przyczynić się do budowania pozytywnego postrzegania osób z niepełnosprawnością dzięki realizacji działań poświęconych nauce o niej. Mogą one być podejmowane za pomocą doboru i prezentacji odpowiednich

treści (w tym filmów, bajek, opowieści) dostosowanych do poziomu wiedzy dzieci i młodzieży. Na możliwość wykorzystania np. filmów i bajek w procesie edukacji w kontekście poznania tematyki niepełnosprawności zwraca uwagę wielu badaczy (m.in. Bieganowska, 2005; Rogowska, 2020). Odpowiednio dobrane i prezentowane treści oraz emocje z nimi związane mogą być podstawą do dyskusji nad obecnością osób z niepełnosprawnością w społeczeństwie. Ważną rolę stanowi także edukacja medialna, której celem powinno być przygotowanie dzieci i młodzieży do krytycznego i refleksyjnego odbioru przekazów medialnych (Morbitzer, 2014). Należy także zwrócić uwagę na potrzebę badań nad sposobem prezentacji niepełnosprawności w mediach społecznościowych (np. TikTok, Snapchat) oraz przekazach zamieszczanych na serwisach streamingowych (np. Netflix, Disney+, HBO), które zyskują coraz większą popularność wśród młodszego odbiorców.

BIBLIOGRAFIA

- Backstrom, L. (2012). From the freak show to the living room: Cultural representations of dwarfism and obesity. *Sociological Forum*, 27(3), 682-707.
- Barnes, C. (1997). *Wizerunki niepełnosprawności i media. Badanie sposobów przedstawiania osób niepełnosprawnych w środkach masowego przekazu* (M.D. Dastyk, tłum.). Ogólnopolski Sejmik Osób Niepełnosprawnych.
- Beckett, A., Ellison, N., Barrett, S. i Shah, S. (2010). 'Away with the fairies?' Disability within primary-age children's literature. *Disability & Society*, 25(3), 373-386.
- Bieganowska, A. (2005). Model niepełnosprawności w mediach a postawy wobec osób niepełnosprawnych. *Szkoła Specjalna*, 66(5), 362-371.
- Dobrołowicz, J. (2014). Mediatyzacja współczesności a procesy socjalizacji i wychowania. *Paedagogia Christiana*, 2(34), 137-150.
- Ellis, K., Rodan, D. i Lececk, P. (2014). *Disability, obesity and ageing: Popular media identifications*. Routledge.
- Flick, U. (2010). *An introduction to qualitative research*. SAGE Publications.
- Fursich, E. (2010). Media and the representation of Others. *International Social Science Journal*, 61(199), 113-130.
- Gąciarz, B. (2014). Przemyśleć niepełnosprawność na nowo. Od instytucji państwa opiekuńczego do integracji i aktywizacji społecznej. *Studia Socjologiczne*, 2(213), 15-42.
- GUS (2021). *Stan zdrowia ludności Polski w 2019*. Główny Urząd Statystyczny.
- Heumann, J.E., Salinas, K. i Hess, M. (2019). *Road map for inclusion: Changing the face of disability in media*. Ford Foundation.
- Hodkinson, A. (2012). Inclusive education and the cultural representation of disability and disabled people within the English education system: The influence of electronic media in the primary school. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 12(4), 252-262.
- Kanar, M. (2021). Postawy studentów wobec osób z niepełnosprawnością ruchową oraz osób z niepełnosprawnością intelektualną. *Ogrody Nauk i Sztuk*, 11, 127-138.
- Karaś, M. (2012). Niepełnosprawność, od spojrzenia medycznego do społecznego i disability studies. *Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny*, 4, 20-33.
- Kubicka, D. (2007). Trzy spojrzenia na media masowe. W: D. Kubicka i A. Kołodziejczyk (red.), *Psychologia wpływu mediów. Wybrane teorie, metody, badania* (s. 13-29). Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Lisowska-Magdziarz, M. (2004). *Analiza zawartości mediów – przewodnik dla studentów, wersja 1.1*. Uniwersytet Jagielloński.

- Lisowska-Magdziarz, M. (2018). Badanie wielomodalnych przekazów w mediach masowych. Od teorii do schematu analitycznego. W: A. Szymańska, M. Lisowska-Magdziarz i A. Hess (red.), *Metody badań medjoznawczych i ich zastosowanie* (s. 143-166). Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej.
- Majer, A. i Nawrocka, A. (2017). Problematyka niepełnosprawności w telewizyjnych bajkach dla dzieci. *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*, 26, 158-167.
- McQuail, D. (2007). *Teoria komunikowania masowego* (M. Bucholc, tłum.). Wydawnictwo Naukowe PWN
- Michalczuk, K. (2009). Uwagi o analizie zawartości mediów. *Rocznik Prasoznawczy*, 3, 95-109.
- Mironiuk, A. (2020). (Un)seen difference, i.e. regarding the image of persons with physical disabilities in selected feature films. *Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej*, 31(1), 173-199.
- Morbitzer, J. (2014). O wychowaniu w świecie nowych mediów – zarys problematyki. *Labor et Educatio*, 2, 119-143.
- Olędzki, S. (2017). *Raport środowiskowy. Środowisko osób z niepełnosprawnością ruchową*. https://www.dzp.pl/files/shares/Publikacje/ABM_APS_Raport%20srodowiskowy_07_osoby%20z%20niepelnosprawnosci%C4%85%20ruchowa_10022017.pdf
- Oliver, M. i Barnes, C. (2012). *The new politics of disablement*. Palgrave Macmillan.
- Otto W. (2012). *Obrazy niepełnosprawności w polskim filmie*. Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Plichta, P. (2017). *Socjalizacja i wychowanie dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w erze cyfrowej*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Podgórska-Jachnik, D. (2013). Deprecjacja osób z niepełnosprawnością w dyskursie publicznym za pośrednictwem mediów. W: Z. Gajdzica (red.), *Człowiek z niepełnosprawnością w rezerwacie przestrzeni publicznej* (s. 65-110). Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Pulak, I. i Wieczorek-Tomaszewska, M. (2016). Wprowadzanie dziecka w świat współczesnych mediów jako element socjalizacji. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*, 11(4), 67-80.
- Purdue, D.E. i Howe, P.D. (2012). Empower, inspire, achieve: (Dis)empowerment and the Paralympic Games. *Disability and Society*, 27(7), 903-916.
- Rogowska, D. (2020). Edukacja poprzez wykorzystanie filmu w kontekście poznawania tematyki niepełnosprawności – szkic problematyki. *Zeszyty Naukowe WSG*, 36(5), 141-150.
- Silverman, D. (2008). *Interpretacja danych jakościowych. Metody analizy rozmowy, tekstu i interakcji* (M. Głowacka-Grajper i J. Ostrowska, tłum.). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Staples, J. (2011). At the intersection of disability and masculinity: Exploring gender and bodily difference in India. *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, 17(3), 545-562.
- Struck-Peregończyk, M. i Leonowicz-Bukała, I. (2018). Bezbronne ofiary i dzielni bohaterowie: wizerunek osób niepełnosprawnych w polskiej prasie. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura*, 10(1), 148-164.
- Thomas, G.M. (2021). The media love the artificial versions of what's going on: Media (mis)representations of Down's syndrome. *British Journal of Sociology*, 72(3), 693-706.
- Twardowski, A. (2018). Społeczny model niepełnosprawności – analiza krytyczna. *Studia Edukacyjne*, 48, 97-114.
- Wohlmann, A. i Rana, M. (2019). Narrating disability in literature and visual media: Introduction. *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik*, 67(1), 3-17.
- Wołowicz, A. (2021). *Paradygmat zignorowany. Macierzyństwo kobiet z niepełnosprawnością intelektualną*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

